

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון שי"ח, פר' בראשית תשפ"ו

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הסנדלר וגרימת נזק על ידי אחר

מקור דין זה, כפי שמביא רב שמואל בר נחמן בשם רב יונתן, הוא מהנהגתו של הקדוש ברוך הוא עם הנחש הקדמוני. כאשר הקב"ה דן את הנחש לאחר חטא עץ הדעת, הוא לא חיפש לו טיעוני זכות כפי שעשה עם אדם וחוה. עם אדם וחוה הוא פתח בשאלה חוקרת: 'המן העץ

בעריש תיקן לו, והשמועה על כישרונו יצאה למרחוק, עד שגם עשירים מהמרכז היו באים אליו. קינאה זו גרמה ליואל לחשוב על דרך שתפגע בו, מבלי שהוא יצטרך לגעת בו בעצמו.

בלילות, הוא שומע בראשו את קול האנחה של לייב-בעריש מעל הנעל הקרועה. הוא יודע שהנזק שנגרם הוא חמור: שמחה צבי, בעצת יואל, שפך "בטעות" חומר ניקוי חריף על מלאי העורות של לייב-בעריש, מה שגרם להם להתקשות ולהפוך לבלתי שמישים.

כעת, כששמע את חכמי המקום דנים בסוגיית 'גרמא בנזיקין', הוא מהרהר בעצמו: האם יש עליו חיוב הלכתי כלפי לייב-בעריש? או שמא, מכיוון שלא הוא גרם את הנזק בפועל, אין עליו חיוב ממוני כלל?

תשובה:

אין טוענים למסית

הגמרא במסכת סנהדרין (כט.) קובעת עיקרון חמור באשר להתייחסות בית הדין למסית. בניגוד לכל מקרה של אדם החייב מיתת בית דין - שבו בית הדין מחפש ומציע טיעונים לזכותו של הנאשם - במקרה של מסית אין טוענים עבורו כלל. הוא נדרש לטעון בעצמו את מה שיש לו לטעון, ואין מסייעים לו בכך.

בית המדרש הישן שבשכונת בתי אונגרין, שבה הזמן נמדד בקצב דפי המגילה ולא בתקתוק שעון, האוויר היה ספוג בריח של דפים עתיקים, נרות דולקים וריח קל של נפט מהתנור הישן. בין ארונות הספרים המלאים בכרכי גמרות מהוהים, ישבו כמה אברכים שקועים בלהט בסוגיית "גרמא בנזיקין". הם חקרו את גבולות האחריות ההלכתית - האם מי שגורם לנזק באופן עקיף, ללא נגיעה ישירה, חייב לשלם?

לפתע, קול מוכר של מוכר בייגלך נבלע בין קולות הלימוד, ויואל קעניג, אברך פיקח אך ידוע בלשונו החדה, הסיט את מבטו מהגמרא. הוא פנה אל דוד מאיר לייכטער, חברו הקרוב, ולחש לו בלחץ: "אתה מכיר את הסנדלר לייב-בעריש רוטנברג?"

"ודאי", חייך דוד מאיר, "זה עם הידיים הזהובות, שכל נעל שהוא מתקן נראית טוב יותר מחדשה. למה אתה שואל?" יואל הביט לצדדים, מוודא שאין מאזינים. עיניו נעו בחוסר מנוחה, כאילו הוא רואה את כל העולם מתכווץ סביבו. "האמת היא", הוא לחש, "ששכנעתי את שמחה צבי אופנהיימר, אתה יודע, הוא קצת פזיז וקל-דעת, שיעשה מעשה שגרם נזק רציני ללייב-בעריש. לא נגעתי בממון שלו בעצמי, אבל אני הייתי זה שהסית ודחף אותו. ולולא דבריי, זה לא היה קורה."

מאז אותו יום, יואל לא מצא מנוח לנפשו. למעשה, הכל התחיל מקנאה. הוא קינא בלייב-בעריש על כך שזכה להיות ה'מומחה' של השכונה. כל אחד בבית המדרש היה מתפאר בנעליים שללייב-

בהגת הש"ך שם הובאה ראייה לשיטת התוספות מדברי הגמרא לגבי הנחש הקדמוני, שם אמרו שהנחש היה יכול לטעון לזכותו על שהסית את חוה, את הטענה של 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים'. ולכאורה, טענה זו לא הייתה מועילה לנחש אם היה חייב בדיני שמים, והרי הדיון עמו היה בדין שמים, ועל כן ניתן ללמוד מכך כי הכלל של 'אין שליח לדבר עבירה' פוטר גם מדיני שמים

אשר ציויתין... אכלת' ו'מה זאת עשית' (בראשית ג יא-יג) - שאלות שנתנו להם הזדמנות להסביר ולהתגונן. אולם עם הנחש הוא פתח מיד בגזר הדין: 'כי עשית זאת' (שם פסוק יד), מבלי לתת לו הזדמנות להתגונן.

הגמרא מציינת שהנחש היה יכול לטעון לזכותו טענה חזקה: אני אמרתי לחוה לעשות, והיא לא הייתה צריכה לשמוע לי, שהרי 'דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעים' - כלומר, כאשר יש סתירה בין מצות ה' לדברי אחר, ברור שיש לציית למצות ה' ולא להתפתות לשמוע לשום ציווי אחר. אך הקב"ה לא הציע לו טענה זו.

שליחות לדבר עבירה

במשנה במסכת בבא קמא (נט:): מובא שהשולח את הבעירה ביד חרש, שוטה או קטן, פטור מדיני אדם אך חייב בדיני שמים. לעומת זאת, אם שלח ביד פיקח - אדם בר דעת, הפיקח עצמו הוא חייב ולא המשלח.

הגמרא בקידושין (מב:): מבארת את הטעם שהשליח חייב, לפי שאין שליחות

בהבנת גדר הדבר נחלקו הפוסקים: הסמ"ע כתב שהטעם הוא שיכול המשלח לומר שסבר שהשליח לא ישמע לו לעבור על דברי תורה ולכן 'לא סמכא דעתיה' בשליחות זו, ונחשב כאילו לא שלחו כלל. לעומת זאת, הגרעק"א כתב כי מכיון שאסור לשליח לשמוע למשלח, הוא אינו נעשה שלוחו כלל, ונחשב כאילו עשה את הדבר מדעת עצמו

לדבר עבירה, וזאת משום שבהתאם לכלל של 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין', אדם לא נעשה 'שליח' של אדם אחר כדי לבצע עבירה.

בהבנת גדר הדבר נחלקו הפוסקים: הסמ"ע (סימן קפב סק"ב) כתב שהטעם הוא שיכול המשלח לומר שסבר שהשליח לא ישמע לו לעבור על דברי תורה ולכן 'לא סמכא דעתיה' בשליחות זו, ונחשב כאילו לא שלחו כלל. לעומת זאת, הגרעק"א (בבא מציעא י: ד"ה אמר רבינא) כתב כי מכיון שאסור לשליח לשמוע למשלח, הוא אינו נעשה שלוחו כלל, ונחשב כאילו עשה את הדבר מדעת עצמו.

אחריות המשלח בדיני שמים - מחלוקת הראשונים

באופן שמסר את הבערה בידי פקח, אלא שאותו פיקח הוא 'גברא אלימא' (-אדם אלים) שאינו משלם מה שחייב, או שהוא נעלם ולא ניתן לגבות ממנו, מצאנו מחלוקת בין הפוסקים האם המשלח חייב לפחות בדיני שמים לפצות על הנזק, או שמא הכלל של 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין', פטור אותו גם בדיני שמים.

התוספות (בבא קמא נו. ד"ה אלא) כתבו שהשולח עדים להעיד שקר בחינם פטור מדיני שמים, שיכול המשלח לומר שכלל לא ציפה שהשליח באמת ישמע לו לעשות איסור חמור כשהוא אפילו לא נוטל שכר על השליחות, ורק כששולח בממון חייב בידי שמים. הם דייקו כן

מהמשנה שהשולח ביד חרש שוטה וקטן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואם שלח ביד פיקח פיקח חייב, ומשמע מזה שהשולח פטור לגמרי אף בדיני שמים, והיינו משום ששלחו בחינם.

ברם, הריטב"א (קידושין מב:): כתב שהטעם שאם שלח ביד פיקח פטור המשלח אף לצאת ידי שמים, לפי שכבר נשתלם הניזק מהמזיק, ומשמע מדבריו שאם המזיק לא שילם לניזק, יש למשלח

חיוב לצאת ידי שמים. גם בתוספות הרא"ש (שם) כתב בתחילה כדעת התוספות שהשולח בחינם פטור אף מדיני שמים, אך שוב הוכיח מהגמרא (קידושין מג.) גבי המשלח לרצוח את חברו, שהגם שאינו נענש במיתה כשליח נענש בדינא זוטא, הרי שגם המשלח בחינם נענש בדיני שמים. וכן

כתב בשיטה לא נודע למי (קידושין מג.) מכח גמרא זו, כי הסיבה שהמשלח פטור היא רק בגלל שהפיקח משלם, ומשמע שאלמלא כן, יש חיוב על המשלח.

אחריות המשלח במחלוקת הפוסקים

להלכה פסק הרמ"א (סימן לב סעיף ב) כדעת התוספות כי מי שפיתה עדי שקר בדברים בלבד, ללא ששילם להם, פטור מדיני שמים. לעומת זאת, הש"ך (שם סק"ג) כתב כי 'נראה עיקר' שכל אדם שגורם הניזק לחברו, חייב בדיני שמים, גם אם לא שכר את המזיק, שלא כשיטת התוספות. הש"ך מבאר כי הסיבה שהמשנה לגבי השולח את הבערה לא ציינה שהמשלח חייב בדיני

שמים, מאחר ושם הרי הפיקח כבר משלם, וכפי שכתב הריטב"א. בהגהת הש"ך שם הובאה ראייה לשיטת התוספות מדברי הגמרא לגבי הנחש הקדמוני, שם אמרו שהנחש היה יכול לטעון לזכותו על שהסית את חוה, את הטענה של 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים'. ולכאורה, טענה זו לא הייתה מועילה לנחש אם היה חייב בדיני שמים, והרי הדיון עמו היה בדין שמים, ועל כן ניתן ללמוד

מכך כי הכלל של 'אין שליח לדבר עבירה' פטור גם מדיני שמים. [וציין שם עוד, כי על אף שנתבאר במדרש (בראשית רבה כ ד) שדנו אותו בסנהדרין של שבעים ואחד, מכל מקום דין שמים הוא].

אמנם, ב'הגהת אמרי ברוך' דחה את הראיה, שהרי על הנחש לא היה דין 'משלח', שיהיה אפשר לייחס אליו את השליחות שביצע השליח, כי לא היה אלא מסית ומייעץ לחוה לטעום מפרי העץ, ועל כן אין לדמות זאת לאופן שבו אחד שלח שליח. אמנם באופן ששלח ממש, יהיה חייב לצאת ידי שמים.

ב'מושב זקנים' (בראשית ג ד) כתבו בעלי התוספות בשם ר"י כי הדין שבו דן הקדוש ברוך הוא את הנחש היה כדין אדם, ועל כן לא ניתן להוכיח ממנו לענין דיני שמים. ובכך מתרץ קושיא אחרת, כיצד לומדים מהנחש שאין טוענים למסית, הרי שם מדובר בדיני שמים, ואולי בדיני אדם כן טוענים, אלא מסקנת המושב זקנים שהקב"ה דן את הנחש בדיני אדם, כמו שהסנהדרין דנים על מיתת בית דין. גם לפי דבריו, אין להביא ראייה מהנחש שניתן לפטור את המשלח מדיני שמים.

התומים (סימן לב סק"ב) כתב כי אין להביא ראייה מהנחש, משום שיש לומר שכל אדם שנצטווה 'ואהבת לרעך כמוך' ו'לא תעמוד על דם רעך', ועוד אזהרות נאמרו בתורה שלא לגרום רעה לחבירו בגוף ובממון, חייב בדיני שמים על גרימת נזק, ואילו הנחש לא נצטווה כלל במצוות אלו. לפי זה, כאשר הגורם לנזק הוא אדם שנצטווה שלא לגרום רעה לחברו, הוא חייב גם בדיני שמים, ואין טענת 'דברי הרב ודברי התלמיד' פוטרת אותו.

הכרעת הפוסקים

לסיכום, אחד שגרם לכך שחבירו יעשה נזק לאדם אחר, לדעת התוספות והרמ"א, גם אם המזיק לא שילם לניזק, המשלח פטור מדיני שמים. אך לדעת הריטב"א והש"ך אם הניזק לא קיבל את תשלום הנזק מהשליח, הוא יהיה חייב לצאת ידי שמים. אלא שלפי האמרי ברוך, יתכן שהחיוב הוא דוקא כשמדובר בשליחות ממש, אך כאשר מדובר בשידול בלבד, המשלח יהיה פטור גם בדיני שמים.

